

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 113-114; Selami Pulaha, *Le Cadastre de l'an 1485 du Sandjak de Shkoder*, Tirana 1974, I-II, tür.yer.; P. Mićević – M. Kovačević, *Gradovi i utordjenja u Crnoj Gori*, Beograd 1975, s. 128-130; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II-III*, s. 281-282; Mustafa Memić, *Bošnjaci muslimani Sandžaka i Crne Gori*, Sarajevo 1996, tür.yer.; a.mlf., "Nastanak i širenje islama u sadašnjim granicama Crne Gore", *POF*, sy. 41 (1991), s. 155-185; Bajro Agović, *Džamije u Crnoj Gori*, Podgorica 2001, s. 65-103; *Kâmûsü'l-â'lâm*, II, 1542.

MACHIEL KIEL

POJEGA

Hırvatistan'ın Slavonya kesiminde eski bir şehir.

Doğu Hırvatistan'da Slavonya'da Požega, Pozsega ve Slavonska Požega şeklinde anılan şehir, bugün 20.000 dolayında nüfusuyla küçük bir yerleşme yeri olup Požega-Slavonya idarî bölgesinin merkezidir. Tuna'nın önemli kolu olan Sava ırmağına sol taraftan karşıdan küçük bir akarsuyun verimli vadisinde kurulmuştur. Adına, III. Bela zamanında (1172-1196) Tuna ile Sutla arasında ele geçirildiği rapor edilen üç kaleden (Zagreb, Vico / Vukovar ve Posega) biri olarak rastlanır. Bu dönemden itibaren burası önemli bir askerî istihkâm özelliği taşımıştır. Pojega'nın bulunduğu yer Romalılar döneminde Incerum adında bir iskân yeri diye bilinmektedir. Ortaçağ'ların sonuna kadar bir katedral binasına ve bir kraliyet sarayına sahip olarak kontluk merkezi haline gelmiş ve bölgenin en önemli idarî merkezlerinden olmuştur. Şehrin kalesi, Bosna ile Güney Hırvatistan'ı Macaristan ovasıyla birbirine bağlayan yolu kontrol eden bir mevkide yer almaktadır. Pojega ayrıca etrafı dağ ve tepelerle çevrilmiş zengin bir vadinin doğal merkezidir. Söz konusu vadi Romalılar döneminden itibaren Vallis Hurea (altın vadi) şeklinde zikredilmektedir. Burası XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı akınlılarına hedef olduktan sonra 944 Cemâziyelâhiri sonlarında (Aralık 1537) Semendire sancak beyi Yahyapaşazâde Mehmed Bey tarafından fethedilmiş, hemen ardından sancak haline getirilip Arslan Bey'e verilmiştir.

Kale bu dönemde Mehmed Bey ve Gazi Hüsrev Bey'in vakıflarıyla gelişmeye başladı. Ancak bu kesimde bazı kalelerin 1539'a kadar Kral Ferdinand ve Hırvat-Macar asilzadelerinin elinde bulunması, bunun yanında Slavonya'daki Osmanlı idaresini tehdit eden kral ordusunun 1537 yaz mevsi-

minin sonlarına doğru Diyakova (Dakovo, Djakovo) civarında Gorjani tarafından mağlûp edilmesine kadar düzenli bir Osmanlı idaresi kurulamadı. Osmanlı yanlısı olan Macar Kralı Janos Szapolya, rakibi Habsburglu Ferdinand ile anlaşma yapınca kadar Sava nehrinin kuzeyine uzanan bölgenin elinde olduğu iddiasını sürdürdü. Bu karışık dönemden sonra Pojega 1541 yılında Budin, 1580'de Bosna ve 1600'de Kanije beylerbeyliğine bağlı bir sancak oldu. 1008'de (1599) Habsburg askerleri şehri yaktı ve 1098 (1687) yılında ele geçirdi. 1690'da Osmanlılar buraya yeniden hâkim olduysa da ertesi yıl kesin biçimde Osmanlı idaresinden çıktı.

Osmanlı hâkimiyeti altında Pojega'nın bulunduğu vadi Bosna'daki müslüman yerleşimciler için oldukça çekiciydi. Sancak ziraî bakımdan zengin ve önemli ihtiyaçlarını karşılayacak derecede üretime sahipti. Burada elde edilen tarım ürünleri Sava ve Tuna nehri yoluyla Budin'e ve İsakça'ya ihraç ediliyordu. Osijek yakınlarındaki Panonya düzlüğünde büyük bir panayırlı kurulumuyla birlikte özellikle XVII. yüzyılda ticarî trafik yoğunlaştı. Bu panayırlık ilk defa 1600'de Kanije Kalesi'ni fetheden Damad İbrâhim Paşa'nın hayratlarından biri olarak ortaya çıktı. Daha sonra bu panayırlık, sancaktaki askerlerin ve ticaret ehlinin isteği üzerine 1634'te IV. Murad'ın emriyle genişletildi. Yönetimi ve muhafazası Pojega sancak beyinin görevleri arasında bulunmaktaydı. Pojega sancağındaki yerleşme yerlerinin dörtte biri derbentçi ve Ulah köyleri olmakla belirli bir muafiyete sahipti.

Sancağın merkezi olan Pojega kasabası XVI. yüzyılın ikinci yarısına doğru toplam 300 hânelik bir nüfusa (1500 kişi) sahipti. Halk genellikle huzur içinde yaşıyordu. Bu yüzyılın ikinci yarısında nüfusu biraz daha arttı. Burada bir kadı görev yapıyordu. Pojega'daki Osmanlı yerleşmesi sırasında kasaba Ortaçağ'daki fizikî büyüklüğünün iki katına çıkmıştı. Kasabada en az üç cami (Kanûnî Süleyman, II. Selim ve III. Murad, ilk ikisi kiliseden çevrilme), bir musallâ ile on dört mahalle vardı. 987 (1579) yılında Pojega'da bir köle pazarının yanında 120 vakıf dükkânının mevcudiyeti tescil edilmişti. Ayrıca buraya bir müftü gönderilmişti ve muhtemelen bir medrese de vardı. Kasabanın dışında batıya doğru büyük bir ihtimalle 1552'de sancak beyi olan Ulama Paşa tarafından bir zâviye yaptırılmıştı. Paşanın oğlu Dönmez Bey'in türbesinin de burada olduğu belirtilir.

Dervişlerin çoğunluğu Halvetiyye tarikatına mensuptu. Bunların içinde en göze çarpan şahsiyet, 1590'da öldüğünde türbesi ziyaret mekânı olan Sinâniyye koluna bağlı Şeyh Hasan Efendi'dir. 1071 (1660) yılında burayı gören Evliya Çelebi, Pojega Kalesi'nin Ferhad Paşa tarafından tamir edildiğini, altıgen şeklindeki kalede önemli sayıda muhafızın bulunduğunu söyler. 1680'lerde kasabanın nüfusu 1200 hâneye (yaklaşık 5000 kişi) yükselmiştir. Hıristiyan cemaatine Katolik kilisesine uygun olarak açık şekilde ibadet etme serbestliği hakkı tanınmış, ancak Katolikler dışındakilerin kasabadaki hıristiyan mahallesine yerleşmesine izin verilmemiştir. Osmanlı Pojegası'ndaki hayat tarzıyla ilgili çok değerli bilgiler, kale dizdarı olup büyük bir sarayı bulunan ve burada önemli yolcular için ziyafetler düzenleyen, ticarî faaliyetlerle zenginleşen Hacı Mehmed Ağa'dan bahseden Âlî Mustafa Efendi'nin eserinde yer alır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 203, 204, 243, 351, 672; Âlî Mustafa Efendi, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3409, vr. 37^a-38^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 518-521; VI, 178-189; J. Kempf, *Iz Prošlosti Požege i Požeške Županije*, Požege 1926, tür.yer.; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II-III*, s. 283; N. Moaçanın, "Besonderheiten der Osmanischen Ordnung in Slavonien im 16. und 17. Jahrhundert", *Internationales Symposium für Osmanische Wirtschafts- u. Sozialgeschichte München 1984*, Wiesbaden 1985, s. 120-127; a.mlf., "Granice i upravna podjela Požeškog sandžaka", *Zbornik Zavoda za Povijesne Znanosti JAZU*, sy. 13, Zagreb 1983, s. 107-118; a.mlf., "Verwaltungsgeschichte Mittelslavoniens als Bestandteil des Eyâlets Kanizsa", *Különlenyomat, Zalai Múzeum*, sy. 4, Nagykanizsa 1992, s. 73-75; Jaroslav Šidak, "Slavonija", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1968, VII, 222; Vladimir Blašković, "Slavonska Požega", a.e., VII, 225.

NENAD MOACANIN

POLONYA

Bir Avrupa ülkesi.

- I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
- II. TARİH
- III. POLONYA-OSMANLI İLİŞKİLERİ
- IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET ve ŞARKİYAT ARAŞTIRMALARI

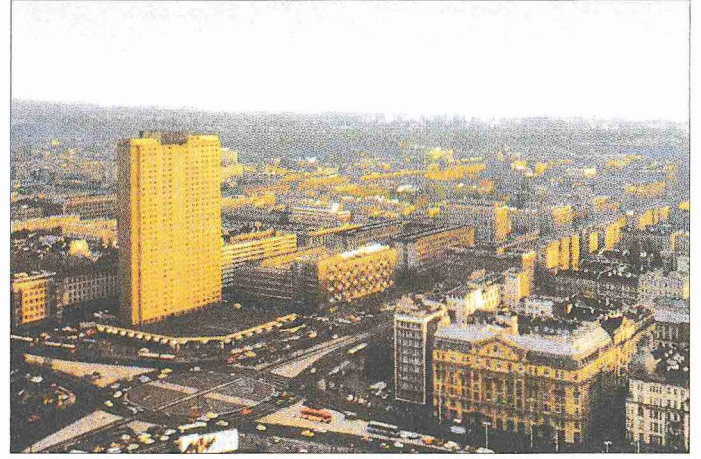
Orta Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya geçiş bölgesinde bulunan ve batıdan Almanya, güneyden Çek Cumhuriyeti ve Slovakya, doğudan Belarus, güneydoğudan Ukrayna, kuzeydoğudan Litvanya ve Rusya, kuzey-

den Baltık deniziyle çevrili olan ülkenin resmî adı Polonya Cumhuriyeti (Rzeczpospolita Polska), resmî dili Lehçe (Polski), yüzölçümü 312.683 km², nüfusu 38.650.000 (2005), başşehri Varşova (Warsaw, 1.650.000), diğer önemli şehirleri Lodz (812.000), Crakow (Krakau; 740.000), Wrocław (639.000), Gdansk (461.000) ve Szczecin'dir (419.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Polonya'nın güney sınırını oluşturan Sudet ve Karpat dağları dışında arazisinin tamamını denizden yükseltisi birkaç yüz metreyi geçmeyen tepelik ve düzlükler kaplar (ortalama yükseltisi 173 m.). Bu tekdüze görünüme karşılık yüzey şekillerinde kuzeyden güneye gerek jeolojik yapıları gerekse jeomorfolojik tekâmülleri açısından beş farklı kuşak ayırt edilir. En kuzeydeki Baltık denizi kıyıları boyunca uzanan geniş alan, zaman zaman rüzgârların etkisiyle hareketlenerek yöredeki ormanları ve bazı küçük yerleşim birimlerinin arazilerini örten kıyı kumulları ve bataklık-lagünlerle kaplıdır. Bunların gerisinde 60 km²-lik kısmın yükseltisi deniz seviyesinin altındadır. Bu kıyı şeridinin güneyinde buzlaşmalar sonucu şekillenmiş, yükseltisi 300 m. dolayında olan ve içinde irili ufaklı çok sayıda göl bulunan Baltık sırtları uzanır. Bu kuşağın güneyinde genişliği 90-200 km. arasında değişen, verimli topraklara sahip, yoğun nüfuslu Büyük Polonya düzlüğü yer alır. Onun güneyi zengin maden yataklarına sahip olduğu için yine yoğun nüfuslu bir platolar alanıdır. Beşinci kuşağı ise Orta Avrupa'nın önemli yükseltilelerinden Sudet ve Karpat dağları (Rysy doruğu: 2499 m.) teşkil eder.

Ülkede gerek yıl içerisinde gerekse yıllar arasında çok değişken iklim koşulları hüküm sürer. Sıcaklık bölgeler arasında enlem ve yükselti farklılığına bağlı olarak değişir. Genelde yıllık ortalama sıcaklık

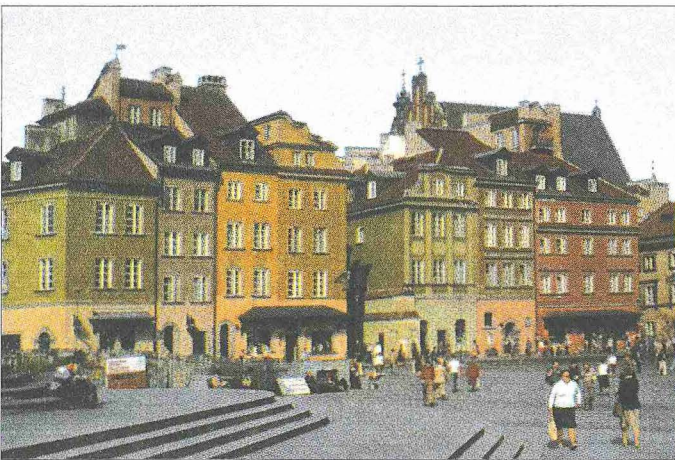
Varşova'nın modern kesiminden bir görünüş

Baltık kıyılarında 6 C° dolayında iken orta kesimlerde 8 C° kadardır; dağlık alanda ise 0 C°'nin altına düşer. Hazirandan ağustos sonuna kadar etkili yaz koşullarında sıcak ve kurak günler gibi ılık ve yağışlı günlerle de rastlanır. Bu sebeple yaz döneminde hava kış mevsimine oranla daha az nemli olmasına rağmen daha yağışlı geçer. En sıcak ve yağışlı ay sıcaklığın 30-31 C°'ye kadar çıktığı temmuzdur. Kış aylarında ülkenin büyük bir bölümünde sıcaklıkların -20 -25 C°'ye, Karpatlar'da ise -40 C°'ye kadar düştüğü görülür. Ortalama yıllık yağış tutarı 550-600 mm. dolayındadır. Bu miktar orta kesimlerde 450-500 milimetreye düşerken Baltık kıyılarında 500-550, güneydeki dağlık alanlarda ise 800-1400 milimetreye çıkar.

Arazinin % 30'una yakını, en fazla Sudet ve Karpat dağları ile kuzeydeki Mazurya göller bölgesinde olmak üzere ormanlarla kaplıdır. Özellikle II. Dünya Savaşı sırasında büyük tahribata uğrayan ormanların yerine savaş sonrasında başlatılan hızlı bir ağaçlandırma faaliyetiyle yenileri yetiştirilmiştir. Genelde kozalaklılarla huş, kayın, gürgen ve meşeden oluşan

ormanların büyük kısmı yirmi üç ulusal park içerisinde koruma altına alınmış, bir kısmı da UNESCO tarafından dünya mirası kabul edilmiştir. Önemli akarsular Vistül (Wista, Weichsel) ve kollarından Bug ve Oder (Odra) ile kollarından Warta'dır. Bol su taşıyan bu nehirler çeşitli kanallarla başka nehirlerle bağlanmış, böylece 4000 km. uzunluğunda bir su yolu ağı kurulmuştur. Avrupa'da Finlandiya'dan sonra en çok göle sahip olan Polonya'da göllerin büyük bölümü kuzeydoğudaki Mazurya ve kuzeybatıdaki Pomeranya bölgelerindedir. Buralarda alanı 1 hektarın üzerinde olan 9500 kadar göl bulunmaktadır.

Yarıdan çoğunu (% 51,5) kadınların oluşturduğu nüfus ve etnik yapı özellikle 1939-1949 yılları arasında ölümler, göçler ve II. Dünya Savaşı'nın politik sonuçları sebebiyle büyük değişime uğramıştır. 1939'da 35 milyon olan nüfusun 1946'da 26 milyona düştüğü ve savaş sonrasında nüfus artışının hızlanarak sayının 1980'li yıllarda bugünkü rakama yaklaştığı görülmektedir. Günümüzde ise artış hemen hemen durmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan önce Polaklar, Litvanyalılar, Beyaz Ruslar, yahudiler başta olmak üzere birçok etnik kökenli gruptan meydana gelen nüfus, savaşın ardından sınır değişimleri ve ülke dışına göç gibi sebeplerle büyük değişikliğe uğramıştır; halen tamamına yakını (% 97,8) Polaklar'dan oluşmaktadır. Komünist dönemde yaşanan din düşmanlığı sebebiyle nüfus kayıtları yeterli bilgi vermediği için kesin olmayan rakamlara göre halkın % 90'ı Katolik, % 1,3'ü Ortodoks'tur. XIV. yüzyılda 200.000 kadar müslüman Tatar'ın doğudan gelerek Polonya'ya yerleştiği ve bu dönemde ülkede 160 civarında cami bulunduğu tahmin edilmektedir. Zamanla ana dillerini ve âdetlerini unutan ve büyük bir kısmı dinlerini değiştiren Tatarlar'dan bu-

II. Dünya Savaşı'nda tamamen yıkılan, ancak savaş sonrasında aslına uygun biçimde yeniden inşa edilen Polonya'nın başşehri Varşova'nın tarihî kesimindeki iki bina

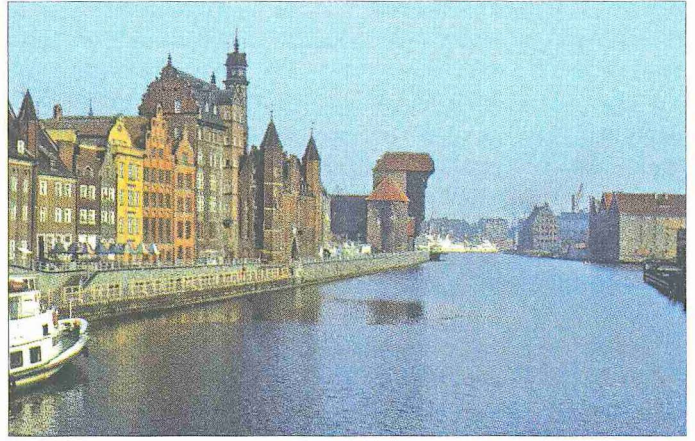
güne 5000 kadarı kalmıştır; ülkede sadece birkaç cami-mescid bulunmaktadır.

Hafif ve ağır sanayi, madencilik ve tarıma dayalı olan Polonya ekonomisinde hayvancılık da önemli yer tutar. Ülke arazisinin % 47'sini ekilebilen alanlar, % 14'ünü sürekli otlaklar oluşturur. Geleneksel tarım yöntemlerinin uygulandığı az verimli kuzey ve kuzeybatı topraklarında yulaf ve çavdar ekilir. Buna karşılık orta düzlükte ve güneyin verimli topraklarında modern tarım sistemleriyle başta şeker pancarı, buğday ve arpa olmak üzere iklimin elverdiği her türlü tarım ürünü elde edilir. Patates ülkenin hemen her kesiminde yetiştirilen en yaygın bitkidir. Polonya patates ve çavdar üretiminde Avrupa'nın, şeker pancarı üretiminde dünyanın en önde gelen ülkelerindedir. Her bölgede bulunabilen çiftliklerde büyük ve küçükbaş hayvancılık, domuz besiciliği ve kümes hayvancılığı yapılır. Tatlı su, kıyı ve açık deniz balıkçılığının da ekonomide önemli payı vardır. Ülkenin en önemli yer altı zenginlikleri kömür, doğal gaz, sülfür, boksit, gümüş, tuz ve kehrbardır. Endüstri sektörlerinin başında dokuma, kimya, petrokimya, elektrik-elektronik, demir-çelik, otomobil ve gemi yapımı gelir. Polonya'nın dışarıya sattığı mallar arasında otomobil, gemi, mobilya, yünlü-pamuklu dokuma, et ve süt ürünleri, meyve, sebze ve canlı hayvan ön plandadır. 2005 yılı verilerine göre karayolları 550 kilometresi otoyol olmak üzere 381.000 km., demiryolları 23.400 km. ve su yolları 4000 km. kadardır. Varşova uluslararası hava limanı merkez olmak üzere pek çok ülkeyle de hava yolu bağlantısı vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Erol Tümertekin, *Ağır Demir Sanayii ve Türkiye'deki Durumu*, İstanbul 1954, s. 178-180; Besim Darkot, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul 1962, s. 43, 49, 50, 62, 115, 117; P. George, *Géographie de*

Gdansk
(Danzig)
şehrinin
Vistül
nehri
ağızındaki
limanı

l'Europe centrale slave et danubienne, Paris 1964, s. 45-59; Ali Tanoğlu, *Ziraat Hayatı*, İstanbul 1968, s. 194, 195, 202-204; a.m.f., *Enerji Kaynakları*, İstanbul 1971, s. 62, 76-77; "Polonya", *Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, III, 689-704.

ERDOĞAN AKKAN

II. TARİH

Osmanlılar'ın Lehistan, Leh vilâyeti/memleketi dedikleri Polonya X. yüzyılda Polanlar, Vislanlar, Masovlar (Masowier) ve Horvatlar (Rusça: Lehler / Lechen / Ljachen) gibi Slav ağırlıklı kavimlerin giderek bir araya gelmesi ve ortak değerlerde buluşan bir kitle haline dönüşmesiyle tarih sahnesine çıkmaya başladı. XV. yüzyıl kaynaklarında da geçtiği üzere Türk-Tatar dünyası Leh kelimesini kullanırken bu yüzyıl kaynakları içinde adı geçen ve Warta nehri kıyısında yerleşmiş olan Polanlar (tarla sakinleri) bütün bu halklara adını verdi. Terkibi hakkında tam bir bilgiye sahip olunamayan bu kitlenin zamanla bir ulus haline gelmesi, iktidarın bir prens eliyle yürütülmesi ve siyasi yapının X. yüzyılın ikinci yarısına doğru devlet kimliği kazanmasıyla beraber gelişti. İlk hükümdar olarak hânedanı Piast

isminde kurucu bir ataya bağlanan Mieszko'nun adı geçmekte olup iki yüzyıldır devam etmiş olan devletleşme 963 yılı itibarıyla kesinlik kazandı. Bu tarihte Mieszko, Alman sınır beylerinden Gero'ya yenilmiş ve muhtemelen 986'da Alman kralına vassallık yemini etmişti. Ana bölgelerini başlangıçta Posen (Poznan), Gnesen, Vistül nehrinin güneydoğusunda yer alan Wloclawek ve Posen bölgesinin güneydoğusunu (Giecz) oluşturmakta olan ülkesi, o sıralarda bölgeyi gezmiş ve İslâm dünyasına tanıtmış olan İbrâhim b. Ya'küb et-Turtüşî'nin de belirttiği gibi henüz kendi adıyla anılmaktaydı. XIV. yüzyıla kadar merkez Gnesen olup daha sonra yerini Krakau'ya (Cracow) bırakmıştır.

Hıristiyanlığa geçişle (967'den itibaren) ilgili ilk bilgiler pek açık değildir. O dönemlerde Hıristiyanlığı kabul etmenin devlet olarak saygınlık kazanmanın dışında maddî ve mânevî önemli yardımları da beraberinde getirdiği ve ayakta durmanın güvencesini verdiğinden böyle bir şeye özellikle Mieszko tarafından karar verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu tercihin Roma istikametinde kullanılması da Ortodoks dünyasına intisap eden Doğu Slavları ile (Ruslar) ileride meydana gelecek ilişkiler açısından çok önemlidir. Böylece ilk piskoposluk en geç 968'de Posen'de kurulmuştur.

25 Mayıs 992'de ölen Mieszko topraklarını oğulları ve akrabaları arasında paylaştırmış bulunuyordu. Büyük oğlu Cesur (Chrobry) Boleslaw (992-1025) kısa zamanda bunları bertaraf ederek devletin birliğini temin etti. İmparatorluk ve papalıkla ilişkilerini güçlendirdi. Kolberg, Breslau ve Krakau'da yeni piskoposluklar açıldı. Batıda yapılan barış Kiyef (Kiev) istikametinde doğuya doğru ilerleme imkânını verdi. Alman ve Peçenek kuvvetleriyle destek-

Gdansk şehrinin
bir görünüşü